

A Tatabányai Városi Levéltár szakkönyvtárának alapítása

Tatabánya 1947-ben négy település (Alsógalla, Bánhida, Felsőgalla és Tatabánya) egyesítésével lett város, 1950-től Komárom megye székhelye, 1991-től megyei jogú város.

A megyei intézmények többsége Esztergomban volt, majd folyamatosan Tatabányára települtek. Az intézményhálózat 1992-ben új színfolttal gazdagodott, amikor hivatalosan átadták a Komárom-Esztergom Megyei Levéltár Tatabányai Fióklevéltárát, ünnepélyes megnyitására szeptember 12-én került sor.

Az 1990-ben megalakult önkormányzatok saját ügyüknek tekintették a fióklevéltár létesítését. A város vállalta a hely- és fenntartási költségeket, a működéshez szükséges összeget – évenként megállapítva – a megyei levéltárhoz utalta. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium Közgyűjtéményi Főosztálya 1991. szeptember 11-én kelt engedélyezése az intézmény gyűjtőkörét is meghatározta, amely *„Tatabánya Megyei Jogú Város (beleértve a jogelőd településeket) önkormányzati szerveinek, azok intézményeinek, vállalatának (közüzemeinek) anyagára terjed ki.”*

A fióklevéltár a polgármesteri hivatal épületében, a volt megyei pártarchívum helyén kezdte meg működését, a megyei levéltárból áthozott 173 iratfolyómeret anyaggal. Már kezdetben is komoly helyiségproblémák mutatkoztak, ugyanis száz négyzetméter területen volt a raktár és a két munkaszoba. A munkatársak (egy főállású, két részfoglalkozású) is nehéz helyzetben voltak, mivel a két szobában látták el a levéltári feladatokat, az ügyfelek és a kutatók kiszolgálását. A kutatóasztal a raktárban volt, esetenként az iratok rendezésére is szolgált.

Tatabánya Megyei Jogú Város Közgyűlése a 122/1994. (VI. 2.) határozatában kimondta, hogy a fióklevéltárát 1995-től önálló városi intézményként kívánja működtetni. Így Győr és Székesfehérvár után megalakult az ország harmadik városi levéltára.

1995-ben kezdődött meg az évek óta gazdátlanul álló régi felsőgallai községháza, majd az 1947–1967 közötti tanácsháza épületének felújítása. 1996 októberében költözött a városi levéltár a Felsőgallai Szolgáltató Házba, ahol több városi intézmény is elhelyezést nyert (orvosi rendelő, gyógyszertár, a városi könyvtár részlege, posta és egyéb önkormányzati intézmények).

A levéltár a második emeleten, valamint az alagsorban kapott 700 négyzetméternyi helyet. Végre megfelelő raktárak, tágas, világos munkaszobák álltak rendelkezésre. Az intézményben ekkor két fő- és három részfoglalkozású, valamint 2005-től három fő- és három részfoglalkozású munkatárs dolgozik. Mivel a levéltár a centrumból a város szélére került, attól tartottunk, hogy megfogyatkozik a látogatóink száma. Az aggodalom feleslegesnek bizonyult, mert még többen veszik igénybe szolgáltatásainkat.

A levéltárak funkcióiból következően nálunk is szükség volt szakkönyvtárra, olyan könyvtárossal, aki a szakmai ismeretek mellett szélesebb tudással, a szakkönyvtár profiljának megfelelő területen bizonyos jártassággal rendelkezik.

1993. szeptember 1-jén kerültem a fióklevéltárba, „könyvtárat csinálni”, heti 20 órában. Meglehetősen nehéz volt átállni addigi helytörténeti tevékenységem után egy teljesen új területre, el kellett sajátítanom bizonyos levéltári ismereteket. Nehezítette a helyzetem, hogy előzmény nélkül kellett könyvtárat alapozni. A levéltárral egyidős könyvtár nem örökölt gazdag könyvgyűjteményt. (Sajnálatos, hogy a pártarchívum – amelynek a helyére költöztünk – nagy szakértelemmel kialakított könyvtára teljesen szétszóródott... Hogy hová kerültek az értékes kézikönyvek, helytörténeti munkák, periodikák, fotók, térképek, nem tudni... Mindössze hat könyv/brosúra maradt meg a tulajdonbélyegző alapján.) Reménytelennek látszott a helyzet, hiszen a meglévő állományt nagyvonalúan lehetett csak könyvtárnak nevezni. Az anyag ajándékozásból származott (statisztikai évkönyvek, helységnévtárak, törvénytárak, jogszabály-gyűjtemények, levéltári segédletek, az országos és a megyei periodikák hiányos évfolyamai stb.). Ugyanis a levéltár akkori igazgatója körlevélben kereste meg a társintézményeket, a városi és a megyei közgyűjteményeket fölőspéldányaik megküldésére, ezzel alapozva meg a későbbi gyűjteményt. A már rendezett könyveket ott helyeztük el, ahol éppen hely volt, a mennyezetig érő, nem könyvtári rendeltetésű polcokon. Ezek után még feltűnőbb lett az állomány rendkívül hiányos volta, hiszen nélkülöztük az alapvető kézikönyveket, amelyek a szakmai munkához, a tájékozódáshoz és a tájékoztatáshoz elengedhetetlenül szükségesek. 1993 második felétől már lehetőség nyílt az antikváriumoktól és magánszemélyektől történő vásárlásra. Az első nagy öröm a Révai Nagy Lexikona 21 kötete volt!

1993 végén 631 leltári egység, 653 db feldolgozott könyv került az állományba. Az első esztendőknben lassan, de folyamatosan gyarapodott az állomány, meglehetősen sok pénzt tudtunk fordítani kézikönyvek, lexikonok beszerzésére az antikváriumokban leadott figyelőjegyzék alapján. A nehezen beszerezhető könyvekről másolatot készítettünk 1994-ig, amikor már fénymásolót és iratkötő gépet is sikerült beszerezni. 1995-ben szerződést kötöttünk a KELLO-val (2006-ban pénzhiány miatt kénytelenek voltunk felbontatni).

Az új épületbe való költözéssel jelentősen javultak a könyvek elhelyezésének körülményei. A gyarapodó gyűjtemény önálló, 46 négyzetméteres helyiséget kapott. Berendezése ajándékokból tevődött össze: a Bányász Körzeti Könyvtár polcokat, és egy 20 fiókos katalógusszekrényt adott, a felszámolás alatt lévő Tata-bányai Szénbányáktól pedig üveges tárolószekrényeket és polcokat kaptunk. A könyvtár a kutatóterem szerepét is betöltötte 2001-ig, amikor új kutatószobát alakítottunk ki. Már korábban is körvonalazódott a szakkönyvtár jellege: fő gyűjtőköre a történelem és segédtudományai, a közigazgatás, a bányászat, a levéltári anyag használatát biztosító segédletek (levéltári jegyzékek), a helytörténeti irodalom Tatabánya, illetve a megye vonatkozásában. Mindezt összegezve a könyvtár Szervezeti és Működési Szabályzata tartalmazza.

A szakkönyvtárban a szerzeményezés más jellegű, mint a közművelődési könyvtárakban, ahol többnyire vásárlás útján gyarapítanak. Nálunk a könyvek jelentős része ajándékozás – mint fő beszerzési forrás útján – kerülnek a gyűjteménybe. Az ajándékozók, adományozók lehetnek magán- és jogi személyek (in-

tézmény, testület), akár egyes dokumentumok, akár gyűjtemények esetében. A helyi és megyei közgyűjtemények ajándékaival, a társintézmények cserepéldányaival jelentős gyarapodást értünk el. Ki kell emelni a Soros Alapítvány, a helyi nyomda, az Alfadat-Press Nyomdaipari Kft., a Magyar Országos Levéltár és Budapest Főváros Levéltárának ajándékait. Sok értékes, pótolhatatlan könyvek kaptunk a levéltár ügyfeleitől, kutatóitól, ezúttal csak néhányat említünk: a Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola évkönyveit 1925–1947 között, részben eredetiben, részben másolatban; a Tatabányai Állami Gimnázium első tanévet bemutató évkönyvek másolatait (1946/1947., 1946/1947–1947/1948. – megjegyezzük, hogy mindkettő alapján tanulmány is készült), vagy a Komárom-Esztergom Vármegyei Dolgozók Lapja első három évfolyamát (1946–1948). Az intézmény munkatársai is az ajándékozók közé tartoznak, könyvekkel, periodikákkal.

Elgondolkodtató, hogy míg új könyvtár születik, sok régebbi szűnik meg, nem azért, mintha nem volna rájuk szükség... Így szűnt meg 1995-ben a Népházban működő, 1961-ben létesített Bányász Körzeti Könyvtár. 1999-ben a Szakszervezetek Megyei Tanácsának (SZMT) 1959-ben létesített könyvtárát számolták fel: a korabeli beszerzési áron kapott 79, tartalmilag értékes kötet gyarapította a gyűjteményünket. 2003-ban a Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat hivatali könyvtára szűnt meg. A harminc éves gyűjteményből 181 kötet került hozzánk, igaz, hogy csak a „maradékból” válogathattunk, ugyanis sok „érdeklődője” volt.

Az év elején a megye, illetve a város egyik neves személyiségének értékes könyvgyűjteményét kapta meg az intézmény, összesen 729 kötetet és 33 minikönyvet. Ebből a válogatás során 517 könyvet vettünk állományba, a többről jegyzék készült. Egyre több személyi anyag kerül levéltárba. Ezekben a személyi fondokban is sok könyv és kézirat található, amelyet a könyvtári gyűjteményben helyezünk el, miután a teljes anyagról jegyzék készül. A címleírásban feltüntetjük, hogy kinek a gyűjteményéből származik a kötet. Sok hozadéka van a különböző szervektől beszállított anyagoknak is.

Az ajándékok közé tartozik a letét, ideiglenes vagy örök letét, ezeknek egy-egy tartását vállalni kell. Ilyen személyi anyagaink is vannak már.

1998-ban a levéltár átvette megőrzése a felszámolt Tatabányai Szénbányák iratanyagát, mintegy 600 iratfolyóméter terjedelemben, amelyre a Magyar Országos Levéltár nem tartott igényt. A vállalat élete ugyanis szorosan összefonódott a várossal, több lakótelep, intézmény tervezését és kivitelezését végezte. Így ez az iratanyag jelentős értéket képvisel a város és a bányavállalat fejlődése megismerésének történetében. A bányászati gyűjteményt egészíti ki a fenti évben átvett, a Tatabányai Szénbányák jelentős értéket képviselő Műszaki Könyvtára is, amelyet a századfordulón alapított a Magyar Általános Kőszénbánya (MÁK) Rt. A régi anyagból nagyon kevés található meg. Az 1953. február 19-én nyitott, 1994-ben (dátum nélkül) abbahagyott leltárkönyvek szerint a könyvtár állománya 10 952 kötet. A levéltárba 3928 kötet, 59-féle – angol, magyar, német, orosz nyelvű – szakfolyóirat került 1500 kötetben, többek között a Bányászati és Kohászati Lapok 1900–1994 közötti évfolyamai. Az állományt rendszeresen selejtezték, a duplumokat a felszámolás előtt értékesítették a Bányász Hagyományokért Alapítvány javára. Értékes forrást képez a bányászati sajtófigyelő 1981–1994 közötti anyaga, valamint a bányászati, műszaki fejlesztéssel, a különböző aknaüzemek történetével foglalkozó számos szakdolgozat. A könyvtár teljes berendezését megkaptuk a vállalattól. Sok időt vett

igénybe az ömlesztett állomány rendbetétele, a polcokra való felrakása, a könyvek eredeti elrendezése szerinti, leltári számok sorrendjében, valamint az összekevert folyóiratok évfolyamainak összerakása. A teljes állományt betűrendes katalógus tárja fel, a szakkatalógus pedig a szakkönyvtár szorosan vett jellegének megfelelő területeket. A húszfiókos katalógusszekrény igazi könyvtártörténeti kuriózum: a nem szabványt szerint készült fiókok mindegyike külön kulccsal záródik! (Lehetséges, hogy hajdani könyvtárosa jobban féltette a cédulákat, mint a könyveket?) Sok leltározatlan, könyvtárunk gyűjtőkörébe tartozó kötet került az állományunkba. Kéziszkönyvtárunkat kiegészítettük szaklexikonokkal, szótárakkal, egyéb összefoglaló munkákkal. A műszaki gyűjtemény a levéltári könyvtártól elkülönítve az I. emeleten kapott helyet. A mellette lévő másik teremben helyeztük el periodikagyűjteményünket, itt található a térképtár is.

A szakkönyvtár állományának összetétele megfelel a gyűjtőkörben meghatározottaknak. Tartalmi összetételét tekintve a fő gyűjtőkör mellett a társadalomtudományok, ezen belül a közigazgatás, a szociológia, az alkalmazott tudományok terén a bányászat a legfejlettebb, és most már a kézikönyvtár is teljesnek mondható (szak- és általános lexikonok, bibliográfiák, repertóriumok, szakszótárak). A szakkönyvtár ugyan nem a különféle dokumentumokat gyűjti, hanem a bennük található információkat, mégis szinte mindenféle dokumentumtípussal rendelkezünk. A könyvtár feladata a gyűjtés és a megőrzés, így ma már a tudományos szempontból elavultnak tekinthető műveket sem selejtezzük, mivel történeti értékkel bírnak. Minden általunk gyűjtött típusnak információtartalma van.

Az állományt betűrendes, ETO szerinti szak- és raktári katalógus tárja fel. A kéziratoknak külön katalógusa van.

A könyvtári állomány 2006. december 31-én 5687 leltári egység, 7155 darab, összértékben 4 043 344 Ft (az elmúlt években 880 kötet könyvet vásároltunk 1 149 424 Ft értékben).

A könyvtár adatszolgáltatásokat is végez, különböző intézmények, szervezetek részére, illetve kérésére.

A levéltár szolgáltatásait igen nagy számban veszik igénybe a kutatók, az iratokon kívül a könyvtár anyagát is. Személyes adataik a téma megjelölésével a kutatási szabályzat előírta kutatási engedélyen szerepelnek, így beiratkozási naplót, olvasójegyet nem vezetünk, mivel a könyveket nem kölcsönözzük. Az olvasói-kutatási eseteket, a felhasznált műveket és azok adatait a kériúrlapon tüntetjük fel.

A kutatott témák rendkívül sokrétűek. Napjainkban reneszánszát éli a család-történet, a kutatók többsége ezzel foglalkozik. Még 1994-ben szereztük be a mikrofilmolvasó készüléket. A gyűjteményünkben lévő mikrofilmek mellett a Magyar Országos Levéltárból kérjük meg a kutatóknak a szükséges filmeket. Az alábbiakban néhány fontosabb kutatási témát sorolunk fel, amelyekhez esetenként a gyors tájékoztatás mellett irodalomjegyzéket is igényelnek: címerek, községi pecsétek, intézmények története, a bányászat története és hagyományai, egyesületek, klubok, ipar- és gazdaságtörténet, infrastruktúra, névtan, nemzetiségek, ki- és betelepítések, közigazgatás-történet, szociológia, szociálpolitika, választások, vetélkedők (pl. millenniumi, az 1848–49-es szabadságharc megyei eseményei és hagyományainak ápolása), OKTV-pályázatok, urbanizáció és még sorolhatnánk. Azok a kutatók, akik pályázatot írnak vagy szakdolgozatot készítenek, a munka egy példányát a levéltárnak, illetve a könyvtárnak adják: így kézirat-gyűjtemé-

nyünk jelenleg 160 darab. A kutatók esetenként tájékozódás, szakdolgozati téma, illetve a kutatás módszertana miatt keresik meg intézményünket, sokszor irodalomjegyzéket is kérnek, évente 10–15 esetben.

Az elmúlt 15 esztendőben 343 kutató kereste meg intézményünket 964 alkalommal. Éves átlagban 20-30 között van a számuk, a legkevesebben 1996-ban, költözésünk évében voltak. Foglalkozás szerinti megoszlásban középiskolai tanulók, egyetemi, főiskolai hallgatók, helytörténészek, pedagógusok vannak a legtöbben.

A levéltár munkatársainak tudományos tevékenysége igen jelentős. Gyakran végzünk szakvéleményezést, lektorálást, ajánlások megírását részben a kiadók (önkormányzatok, egyesületek), részben a szerzők kérésére, sőt egy alkalommal még főiskolai szakdolgozat konzulensi tevékenységére is kaptunk megbízást.

A könyvtári munka mellett feladataim közé tartozik a levéltár kiadványainak gondozása, szerkesztése. Hagyományteremtő szándékkal indítottuk útjára 1994-ben a *Tatabányai Levéltári Füzetek* című kiadványsorozatunkat, amelynek első darabja *Adalékok Tatabánya (művelődés)történetéhez* címet viselte. A kisebb tanulmányokból, adattárakból álló kötet célja, hogy az érdeklődők megismerjék a város múltját, az elődeletpülések történetének részleteit, kultúrtörténeti és könyvészeti ritkaságainak kisebb szelétét. „*A jelen számára éppen a jövő érdekében szükséges a múlt ismereteinek gyűjtése, közkinccsé tétele. A gyökerek felkutatása éppen a város érdekében válik múlhatatlanul szükségessé*” – hangzott el a könyv premierjével egybekötött sajtótájékoztatón, népes hallgatóság előtt. A sorozat második darabja *Források Tatabánya oktatástörténetéhez* (1995) tematikus számként az 1000 éves magyar iskola történetére emlékezve a város és elődközsegeinek oktatási intézményeit és a levéltár iskolatörténeti gyűjteményét mutatta be. Nagy vállalkozásba fogtunk 1996 végén, amikor a sorozat 3–7. köteteinek előkészítő munkálatait elkezdtuk *Tatabánya közigazgatási repertórium*a címmel, a városállakulástól (1947. október 11.) a tanácsrendszer megszűnéséig (1990. szeptember 20.). A repertóriumban a városi képviselő-testület és a tanács, majd a városi tanács és a végrehajtó bizottság üléseinek jegyzőkönyveit dolgoztuk fel. Az első kötet 1997-ben, Tatabánya város 50. évfordulója alkalmából jelent meg, a második 1998-ban, a harmadik 1999-ben, a negyedik az impresszum szerint 1999-ben, valójában 2000-ben került ki a nyomdából. Közben folyamatosan készült a négy kötet összesített mutatója. Az ún. „oszlopos” mutatót hagyományos, cédulás módszerrel készítettem el, így a repertórium ötödik kötete (2001) a személy-, földrajzi-, intézmény- és tárgymutatót tartalmazza. A fenti kötetek alapvető segédletei a tanácskorszak kutatóinak. A levéltár megalakulásának tizedik évfordulója alkalmából tettük közzé népszerűsítő, ismertető kötetünket, *Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára 1992–2002.* címmel a sorozat nyolcadik darabjaként. Az elmúlt évben a kilencedik kötet *Tatabánya a II. világháborúban. Dokumentumok és tanulmányok* címmel hagyta el a nyomdát. A kiadványok megjelentetéséhez Tatabánya Megyei Város Közgyűlése és a Nemzeti Kulturális Alapprogram Levéltári Kollégiuma járult hozzá.

A levéltár – alapvető szakmai feladatainak ellátásán túl – megalapításától kezdve vesz részt a város és a megye művelődési, kulturális és tudományos életében. Az intézmény munkájával, a könyvtárral, kutatásainkkal több alkalommal foglalkozott a városi televízió, a helyi rádió, az *Itthon* című városi újság és a megyei

lapok. Jó kapcsolat alakult ki a közgyűjteményekkel. A tudományos tevékenységen túl a különböző rendezvényeken tartott előadásokkal, a megyei könyvtár évkönyveiben és egyéb kiadványokban megjelent tanulmányokkal, újságcikkekkel vagyunk jelen a szellemi életben.

A levéltár egészének munkáját 2002-ben „*Tatabánya Kultúrájáért Díjjal*” ismerte el a városi önkormányzat.

„*Közhivatalainkban a pontosság, a megbízhatóság és a képzettség adja meg azt a bizalmat, amellyel a közösség viseltetik iránta*” (Komárom Vármegyei Közlöny, 1895. június 1.). – Munkánkban mindannyian igyekszünk ennek a régi, de ma is aktuális, hármas elvárásnak eleget tenni.

Tapolcainé Sáray Szabó Éva

Olvasás- és könyvtárszociológiai vizsgálatok Hargita megyében

A csíkszeredai Hargita Megyei Könyvtár munkatársai 2004 tavaszán (április–május hónapokban) olvasással vagy olvasást érintő tényezőkkel kapcsolatos felméréseket végeztek a megye községeiben. Az egyik felmérés tárgyát a községi könyvtárak képezték, ezek helyzete, adottságai, szolgáltatásai a 2001–2003-as periódusban, a másik felmérés pedig a lakosság olvasói, könyvtárhasználói, média-fogyasztói, számítógép-használói szokásaira terjedt ki.

Munkánkat anyagilag támogatta a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, szakmai segítséget nyújtott Nagy Attila, a Könyvtári Intézet munkatársa és Sorbán Angella szociológus, a kolozsvári Trend Társadalomkutató Műhely vezetője.

A VIZSGÁLATOK MÓDSZERE

Könyvtári felmérés

Hargita megyében 2004-ben összesen 52 községi könyvtár létezett, ebből kettő nem működött, további 10 pedig valamilyen okból kifolyólag, vizsgálatunk idején nem szolgáltatott adatot. Tehát 40 községi könyvtárból sikerült adatokat gyűjteni, esetenként a helyi könyvtáros véleményét, meglátásait lejegyezni. A községi könyvtárak helyzetét célzó vizsgálat keretében figyelembe vettük a romániai hivatalos könyvtári statisztika kérelmeit, a Román Közkönyvtári Egyesület statisztikai szakbizottsága által kidolgozott teljesítménymutató rendszert (PROBIP 2000), valamint az ISO 11620/1998 előírásait. Ezek után 32 községi könyvtár adatai bizonyultak összehasonlíthatónak, ezeket használtuk fel a különböző teljesítménymutatók kiszámításához.